ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Прокопів Людмили Ярославівни «Особливості психологічної корекції гіперактивності дошкільників», представлену на здобуття
наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Нові вимоги до виховання дітей, сучасні інтенсивні форми їх навчання, зростання психоемоційних навантажень під час соціально-економічного прогресу, водночас погіршення соціального благополуччя населення, ріст внутрішньо-сімейного напруження, поширення асоціальних тенденцій у суспільстві – усе це зумовлює наростання нервово-психічних відхилень і порушень поведінки серед дітей різних вікових категорій. А тому, в останні роки наболілою проблемою для батьків, вихователів та педагогів стали так звані «гіперактивні діти».

Непосидючість, тривожність, неспокій, порушення уваги та зниження її концентрації, емоційна лабільність, імпульсивність, швидка виснаженість – об'єднані в назву «гіперактивний розлад з дефіцитом уваги». Безперечно, що через особливості своєї поведінки такі діти та їх батьки мають потребу в кваліфікованій психолого-педагогічній допомозі, надання якої вимагає виявлення основних причин виникнення даного розладу і на підставі цього розробки ефективних корекційних програм.

Вивчення дітей з вказаним синдромом і розвитком дефіцитарних функцій має велике значення для психолого-педагогічної практики саме в дошкільному віці. Рання діагностика і корекція мають бути орієнтовані на дошкільний та молодший шкільний вік (6 років), коли компенсаторні можливості мозку великі і ще є можливість запобігти формуванню стійких патологічних проявів, а також на підлітковий вік з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей підлітків.

Слід визнати, що в Україні рівень освіченості щодо ГРДУ і в суспільстві, і серед фахівців залишається дуже низьким. Неусвідомленою залишається і

соціальна значущість цієї проблеми. Якщо і вдається зусиллями батьків чи психологів дошкільного закладу вчасно діагностувати розлад, то рівень допомоги дітям з ГРДУ в Україні ще дуже далекий до міжнародних стандартів, і переважна частина дітей не отримує належної допомоги.

Унаслідок цього одним із важливих завдань сьогодення є компетентна та комплексна допомога дітям з ГРДУ та їхнім родинам ще у дошкільному віці. Така кваліфікована допомога фахівців може радикально змінити сценарій їхнього життя на краще, попередити розвиток вторинних ускладнень та коморбідних розладів.

Саме тому тема дисертаційного дослідження Прокопів Людмили Ярославівни «Особливості психологічної корекції гіперактивності дошкільників» відповідає запитам сучасної психологічної науки й освітньої практики та відзначається виразною актуальністю як з точки зору проведеного теоретико-методологічного аналізу феномену гіперактивності у дітей, так і з точки зору обґрунтування, розробки та впровадження ефективної програми психокорекції гіперактивності дошкільників.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків; всі складові логічно пов'язані та підпорядковані реалізації основних завдань наукового пошуку. В центрі уваги об'єкт дослідження – феномен гіперактивності дошкільників; предмет знаходиться у межах об'єкту і полягає у особливостях (чинники, умови, методи і психотехнічні прийоми, засоби, критерії та показники) психологічної корекції гіперактивності дітей дошкільного віку. Завдання дисертаційного дослідження розкривають основний зміст наукового пошуку, конкретизують мету роботи, знаходять відображення у змісті та відповідних висновках.

Науковою новизною роботи є положення, які не знайшли достатнього висвітлення у психолого-педагогічній царині науки, зокрема вперше обґрунтовано фундаментально-технологічну модель психокорекції гіперактивності дошкільників, що конкретизує засадничі положення принципу інтегральної суб'єктності на пояснення причин гіперактивного розладу з дефіцитом уваги у дітей та завдань щодо підсилення їх функціональних

можливостей (каузальний аспект), а також накреслює технологічну перспективу розвитку особистісних властивостей гіперактивних дошкільників (теологічний аспект); розширено і систематизовано організаційний і психотехнічний формати психокорекції гіперактивності дошкільників шляхом визначення специфіки завдань і змісту роботи психолога, вихователя і батьків дитини з ГРДУ із застосуванням засобів когнітивно-біхевіоральної та експресивної психотерапії; поглиблено уявлення педагогічної та вікової психології про чинники забезпечення диференційованого й індивідуального підходу до навчання і виховання дітей з ГРДУ в умовах інклюзивної освіти та комплексного підходу до психокорекції гіперактивної поведінки дошкільників.

Дисертаційна робота має також вагоме практичне значення, адже пропонована автором програма у складі індивідуальної та групової форм психокорекційної роботи з дітьми, психоедукації для батьків гіперактивних дітей може бути застосована у роботі практичних психологів дошкільних навчальних закладів. Окрім того, результати теоретичних пошуків та емпіричних узагальнень можуть бути використані в процесі викладання навчальних дисциплін: «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологічна діагностика», «Основи психологічного консультування», «Основи психотерапії», «Основи психокорекції» тощо.

Логічна побудова структури дисертації відповідає визначеним завданням і дає можливість адекватно забезпечити їх розв'язання. Зміст та обґрунтування вказаних положень прослідковується у змісті роботи та авторефераті, основних висновках. Стиль викладу наукових положень, результатів емпіричного дослідження, висновків, обґрунтування та впровадження комплексної суб'єкт-орієнтованої мультимодальної програми психокорекції гіперактивності дошкільників, методичних рекомендацій для вихователів та програма психоедукації для батьків гіперактивних дошкільників доступний для сприйняття. Формулювання наукового апарату дослідження достатньо повно відображає його тему, що засвідчує належну дослідницьку культуру дисертантки.

Аналіз вступу дисертації показує, що він містить усі необхідні компоненти наукового апарату дослідження, у ньому обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт і предмет, мету і завдання; названо методи, показано наукову новизну, теоретичне і практичне значення; подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Результати проведеного наукового дослідження Прокопів Л. Я. отримали належне викладення у 11 публікаціях, 5 з яких входить до переліку фахових видань, визначених МОН України, 2 – у фахових виданнях, які внесено до реєстру міжнародних наукометричних баз, 4 тези у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Перший розділ дисертації «Феномен гіперактивності у дітей як проблема психології розвитку людини» справляє позитивне враження завдяки представленню широкої панорами ґрунтовного теоретико-аналітичного аналізу феномену гіперактивності. Здобувачкою поданий цільовий міждисциплінарний огляд літературних джерел з проблеми гіперактивності; показано протилежні, а подекуди і взаємно виключаючі позиції різних авторів; презентовано екскурс в історію наукового дослідження гіперактивності.

Аналіз літературних джерел показав, що етіологія розладу ГРДУ залишається не вивченою до кінця. Однак рівнозначне право на існування мають гіпотези генетичного, органічного, психологічного та соціального походження. Наукове дослідження феномену гіперактивності почалося з середини XIX ст. та пов'язане зі спостереженнями за гіперактивними дітьми та описане лікарями: спочатку Г. Хоффманом, а потім – Ф. Шульцом. Предметом пильного вивчення лікарями дане захворювання стало з початку XX століття.

Сучасне тлумачення гіперактивності визначає даний феномен як порушення, викликане мінімальною мозковою дисфункцією, що характеризується надмірною активністю, дефектами концентрації уваги, імпульсивністю в соціальній поведінці й інтелектуальній діяльності, проблемами у взаєминах з оточуючими, труднощами навчання в школі, слабкою успішністю і низькою самооцінкою (А. Ребер).

Імпонує, що проведено аналіз загальних тенденцій та напрямків, за якими ведуться дослідження у вітчизняній психології. Він показав, що вітчизняні дослідники феномену гіперактивності враховували більш ранні дослідження зарубіжних вчених, троте концентрувалися переважно на психолого-педагогічних аспектах проблеми (В. Кащенко, М. Певзнер, Д. Ісаєв, В. Ковальов, М. Заваденко, Е. Гуцало та ін.)

Доречним та важливим у теоретичному аспекті є порівняльний аналіз психічного розвитку і поведінки дошкільників вікової норми і гіперактивних. Так автором показано, що існують відмінності за диференціальними ознаками гіперактивного розладу з дефіцитом уваги, що фіксуються при включеному спостереженні і на практиці найчастіше пов'язуються із затримкою психічного розвитку чи з педагогічною занедбаністю.

Незважаючи на біологічні причини прояву гіперактивності, прогноз розвитку дітей з ГРДУ залежить від умов життя і особливостей їх виховання, доступності психологічного супроводу і спеціалізованої психотерапевтичної допомоги.

Важливо зазначити, що теоретичну частину дисертаційної роботи вирізняє структурна єдність і послідовність викладу наукових завдань.

Створена авторкою концептуально-методична модель емпіричного дослідження знайшла своє практичне застосування у другому розділі дисертації «Концептуально-методична модель емпіричного дослідження гіперактивності дошкільників та результати первинної діагностики». У даному розділі дисертації дисертанткою обґрунтовано теоретичні засади емпіричного дослідження психокорекції гіперактивності дошкільників шляхом синтезу патогенетичного і психолого-педагогічного підходів на базі принципу інтегральної суб'єктності. Принцип інтегральної суб'єктності в інтерпретації З. Карпенко був використаний в якості теоретико-методологічного каркаса подальшого емпіричного дослідження можливостей психокорекції гіперактивності дошкільників.

Заслуговує схвалення вибір авторкою продуктивного шляху в організації емпіричного дослідження оскільки діагностика ГРДУ є складною й

суперечливою. Вихідним пунктом психодіагностики і корекції гіперактивності дошкільників стала її суб'єкт-орієнтована модель.

Перевірка моделі здійснювалася через організацію психолого-педагогічного експерименту в чотири етапи. Варто відзначити, що у дисертаційні роботі деталізовані етапи дослідження та висвітлено основні засади дослідницької роботи.

Відібраний автором комплекс психодіагностичних методик загалом дозволяє здобути значущий емпіричний матеріал, який стосується ключових характеристик гіперактивності дошкільників.

Ретельне кількісне та якісне опрацювання емпіричних результатів дослідження на констатувальному етапі дозволило встановити дисертантці, що кожна 7-8 дитина з числа досліджуваних є гіперактивною, а співвідношення хлопчиків до дівчаток дорівнює 3:1. За всіма діагностованими показниками, крім рівня самооцінки, встановлено нижчі за середні характеристики щодо уваги та вищі щодо імпульсивності, агресивності та асоціальності.

До вагомих здобутків дисертаційного дослідження належить розроблена його авторкою типова комплексна мультимодальна суб'єкт-орієнтована програма психокорекції гіперактивності для дітей дошкільного віку. Зміст, завдання, методи, умови, засоби і методи впровадження пропонованої корекційної програми подано у третьому розділі «Комплексна суб'єкт-орієнтована мультимодальна психокорекція гіперактивності дошкільників». У розділі 3.1. дисертанткою здійснений глибокий аналіз методів психокорекції гіперактивної поведінки дошкільників. Позитивним є і те, що аналіз стосується не лише надбань вітчизняної психології, але і досвіду роботи країн Європейського Союзу та США.

Викликає інтерес фундаментально-технологічна модель психокорекції гіперактивного розладу з дефіцитом уваги, що об'єднує каузальний і теологічний аспекти реалізації принципу інтегральної суб'єктності. Дана модель ввійшла в основу програми психокорекції гіперактивності дошкільників і торкається усіх рівнів розвитку суб'єктності. Ретельно продумані заняття спрямовані на роботу не лише з гіперактивними дітьми, але і з батьками, вихователями.

Ефективність проведення типової комплексної мультимодальної суб'єкт-орієнтованої програми психокорекції гіперактивності для дітей дошкільного віку підтверджена результатами контрольного зрізу. Дисертантці вдалось констатувати продуктивність обраного формату формувального експерименту, а обраний методологічний принцип інтегральної суб'єктності довів своє прикладне значення і дозволив інтерпретувати емпіричні показники динаміки контрольованих змінних в іншому, ніж досі було прийнято, парадигмальному контексті. Разом з тим, це робить дослідження придатним до застосування не лише в клініко-психологічній, а й психолого-педагогічній практиці.

Таким чином, на захист подана завершена, самостійна, концептуально-структурована науково-дослідна робота з актуальної для педагогічної та вікової психології проблеми. Оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Л. Я. Прокопів, слід відзначити його високий теоретико-методологічний та методичний рівні і констатувати безсумнівну наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

Висновки до кожного розділу та підсумкові логічно узагальнюють отримані результати експериментального дослідження і відзначаються новизною і самостійністю.

Автореферат дисертації висвітлює основні питання означеної теми: «Особливості психологічної корекції гіперактивності дошкільників» адекватно відображає зміст дисертаційного дослідження.

Виклад змісту основних положень у дисертації та авторефераті є ідентичним. Отже, аналіз тексту дисертації та автореферату показує, що сформульована автором мета дослідження досягнута, а завдання розв'язані. Позитивно в цілому оцінюючи дисертацію Прокопів Людмили Ярославівни, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження і побажання.

1. Дисертант повною мірою не використав можливості якісного аналізу статистичних даних, що можна було б забезпечити розглядом окремих випадків.

2. Заслуговує на позитивну оцінку емпіричне дослідження гіперактивності дошкільників. Проте, на нашу думку, аналіз отриманих результатів формувального експерименту доцільно було б доповнити гендерним аспектом.

Це дозволило б дисертантці доповнити роботу ще одним цікавим значущим моментом.

3. У роботі недостатньо уваги приділено обговоренню перспектив подальшого дослідження, що відкривають одержані результати.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження як цілісного, самостійного та практично цінного наукового доробку. Запровадження результатів дисертації матиме істотну користь для повсякденної роботи психологів та педагогів дошкільних навчальних закладів, викладачів вищих навчальних закладів.

Загалом, вважаю, що дисертація Прокопів Людмили Ярославівни «Особливості психологічної корекції гіперактивності дошкільників» є завершеним науковим дослідженням, що відповідає необхідним вимогам до досліджень такого рівня, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент –
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка Кормило О.М.

